

Kas yra išmintis filosofui šiandien?

Pratarmė

Šią knygą skiriu Dzūkijos pievų Žiogeliui

Su dideliu nerimu išleidžiu į pasaulį šią knygą, kurią galėčiau pavadinti savo, kaip filosofo, jaunystės metafiziniu dienoraščiu. Sakau, su nerimu, nes tam tikru požiūriu tai – pavėlavusi knyga. Ji buvo parašyta aštuntajame dešimtmetyje, o tai buvo viena niūriausių Lietuvos istorijos atkarpų, dabar taip nekaltai vadinama stagnacijos laikotarpiu. Mums, Lietuvos intelektualams, tie metai buvo lemtingi. Mes stovėjome kryžkelėje ir turėjome pasirinkti. Mūsų „arba–arba“ buvo toks: arba „eiti į gyvenimą“, priimti nedoro žaidimo taisykles, kurias tuo metu gyvenimas diktavo, prarasti savo sielą ir tapti kompromiso aukomis, pasmerktomis dvasios impotencijai, arba emigruoti į save, į tylą ir vienatvę, kur, kaip tada atrodė, dar įmanoma išsaugoti ištikimybę tautai, tiesai, gėriui ir grožiui ir retkarčiais kvėptelėti tyro laisvės oro. Dabar aš suprantu, kad toks radikalus „arba–arba“ buvo iliuzija. susilieti su gyvenimu buvo neįmanoma, bet neįmanoma buvo ir nuo jo pabėgti. Mūsų dramblio kaulo bokštas pasirodė esąs be galo trapus, jį reikėdavo atstatinėti kiekvieną dieną, ir kiekvieną dieną jis subyrėdavo lyg kortų namelis. Mes negalėjome išvengti kompromiso. Pasaulis nuolat įsiverždavo į mūsų tylos ir vienatvės celę ir blokšdavo mūsų sielą į nevirtį ir cinizmą. O kitą akimirką mes vėl pakildavome iš nevirties pelenų. Taip buvome pasmerkti svaiginančiam buvimui, kurį aš vadinu buvimu Tarp: tarp tikėjimo ir netikėjimo, tarp vilties ir nevirties, tarp tiesos ir melo, tarp meilės ir neapykantos, tarp dienos ir nakties. Šitas Tarp buvo mūsų lemtis ir prakeikimas. Tai buvo gyvenimas ant skustuvo ašmenų. Jis reikalavo didžiulės įtampos, atkaklumo ir vyriškumo. Ir ne visiems pavyko išlikti, išgyventi, surasti tvirtą pagrindą po kojom. Išties, koks gi tai pagrindas – skustuvo ašmenys? Ne vienas užmigo užliūliuotas lotofagų vaisių, kuriuos jis pats užsiaugino savo rojuje – kolektyviniame sode, ne vienas sukiaulėjo apsisvaiginęs Kirkės gėralu arba įsitraukęs į žiurkių lenktynes, kurių prizas – blokinių kumetynų komfortas ir „kelionės į užsienį“, ne vienas palūžo ir buvo paaukotas ant didžiojo Molocho – „brandaus socializmo“ – aukuro. Ne vienas... Viso to meto simbolis man buvo ir lieka tragiška Broniaus Radzevičiaus – vienos ir tyriausių mūsų tautos asmenybių – lemtis. Jis iš tų, kurie neatlaikė didžios įtampos, kuriems tas Tarp tapo Golgota, kurie savo likimu išreiškė tikrąją negyvenimo esmę. Toji esmė – mirtis. Bet tas pats Radzevičius paliko mums nuostabų savo tyros sielos kristalą – „Priešaušrio vieškelius“. O tai reiškia, kad mūsų kartos Tarp nebuvo bevaisis ir kad jame glūdėjo tiesos ir egzistencinio tikrumo gemalai. Nevirties buveinėje prasikalė vilties daigai. Tai reiškia, kad mūsų kartos metafizinis kompromisas taip pat nebuvo visiškas pralaimėjimas; todėl, nesmerkdamas kitų, užmigusiųjų, aš nematau jokio reikalo teisintis prieš tuos, kurie ir dabar mano, kad per tuos metus jiems pavyko išsaugoti šventos panelės nekaltybę, todėl jie turi teisę lengva ranka nubraukti tai, kas buvo padaryta paženklintųjų Tarp stigma.

Ši knyga visų pirma yra egzistencinio Tarp dokumentas. Tačiau jeigu ji būtų tik dokumentas, tik konkrečios epochos monograma, tikrai nesiryžčiau jos publikuoti. Aš tikras dėl vieno dalyko: tai dora ir sąžininga knyga. O kiekvienoje doroje knygoje turi būti bent krislelis tiesos, t. y. to, kas nepriklauso nei nuo epochos, nei nuo socialinių aplinkybių, nei nuo autoriaus psichologinių kompleksų, nei nuo jo virškinamojo trakto sutrikimų. Vienas mano bičiulių, dabar propaguojantis kilniausius idealus ir aktyviai kovojantis už tautos atgimimą, tada, prieš dešimt metų perskaitęs šio opuso rankraštį, pasakė man maždaug tokius žodžius: „Ak, Arvydai, juk filosofija yra ne kas kita kaip mūsų fiziologijos išraiška“. Tada aš nepatikėjau tais žodžiais. Juo labiau netikiu jais dabar. Atrodo, kad jais nebetiki ir tas mano bičiulis. Vienintelis filosofijos orientyras yra tiesa, o tiesa nėra tik „laiko dvasios“ atspindys ar santrumpa; joje visada išlieka tai, kas antlaikiška ir amžina, kiek

amžinybė išvis pasiekama žmogui – baigtinei ir ribotai būtybei. Bet teisybė yra ir tai, kad tiesa neatskiriama nuo doros ir sąžinės. Tai pirmąkart gerai suvokė ir išreiškė vienas iš Vakarų filosofijos tėvų – atėnietis Sokratas, kuriam dorybė ir tiesa buvo tapatūs dalykai. Štai kodėl dar sykį noriu pabrėžti, kad ši knyga yra dora ir sąžininga. Tai lėmė jos atsiradimo aplinkybės. Ją rašiau sau ir visų pirma sau, beveik netikėdamas, kad kada nors atsiras galimybė ją publikuoti. Žinoma, tokia viltis buvo, tačiau tokia menka, kad savo „Būtį ir pasaulį“ rašiau taip, tarsi toji knyga visiems laikams liks stalčiuje. Todėl man nereikėjo meluoti, šnekėti Ezopo kalba ir daryti reveransų konjunktūrai. Todėl aš viliuosi, kad krislelis tiesos šioje knygoje yra.

Tačiau yra ir kita klausimo pusė. Kadangi „Tyliojo gyvenimo fragmentus“ (tokia knygos paantraštė) visų pirma rašiau sau, knyga išėjo per daug asmeniška, joje pernelyg ryškūs autoriaus individualybės pėdsakai. Šiuo metu, praėjus dešimčiai metų, laikau tai dideliu šios knygos trūkumu. Ji stokoja šalto ir blaivaus požiūrio į apmąstomus dalykus, joje per daug jausmo ir aistros ir per maža teorinio neutralumo. Dabar esu įsitikinęs, kad kiekviename kūrinyje, ypač filosofiniame traktate, pats autorius turi visiškai išnykti, jo neturi matytis, žmogaus kūrinys turi būti toks pats anonimiškas ir objektyvus kaip ir gamtos kūriniai. Gaila, šioje knygoje to padaryti man nepavyko. Negana to, tuo metu aš tikėjau (beje, šis prietaras labai gajus ir dabarties kuriančiųjų, ypač menininkų, terpėje), kad kuo knyga asmeniškesnė ir individualesnė, tuo ji tikresnė ir kad svarbiausias filosofo, kaip ir kitų kuriančiųjų, uždavinys – išreikšti save. Tai buvo klaida, kurios ištaisyti, deja, nebeįmanoma, nes knyga prarastų savo vientisumą ir taptų eklektiška bent jau formos požiūriu. O juk formos eklektika niekuo ne geresnė už turinio eklektiką. Todėl aš ryžausi knygos tekstą palikti tokį, koks jis buvo iš pradžių, padarydamas tik nežymias stiliaus ir teksto pataisas. Be to, žinau vieną mažutę paslaptį: tiesa, kad niekam nesame tokie nepakantūs kaip savo jaunystės klaidoms, bet tiesa ir tai, kad mūsų jaunystės klaidos kitiems (šiuo atveju – skaitytojui) ir dabar gali būti tiesa. Kiekvienas einame savo keliu, ir, kas autoriui yra praeitis, skaitytojui gali būti dabartis ar net produktyvi nuoroda į ateitį. Tai dar vienas motyvas, paskatinęs palikti pradinį tekstą nepakeistą, nors man pačiam dabar jis daug kur labai nepatinka, ir jeigu aš rašyčiau apie tuos pačius dalykus šiuo metu, tai rašyčiau visiškai kitaip.

O dabar keletas žodžių apie knygos turinį ir formą. Ilgai mąščiau, koku žodžiu labai trumpai galėčiau išreikšti šioje knygoje išskleisto filosofavimo esmę. Toks žodis yra knygos tekste. Tai naujadaras, skambantis taip: filotapija. Jis sudarytas iš dviejų graikiškų žodžių „mylėti“ ir „vieta“. Filotapija – tai meilės tam tikrai vietai apmąstymas, o filotopai – tai žmonės, turėję arba turintys tam tikros vietos, kurią aš vadinu vietove šiaipus horizonto, arba meilės lauku, egzistencinę patirtį. Kokios gi tai vietos, arba, tiksliau pasakius, kokia tai vieta, vienintelė, nepakartojama ir nepakeičiama šiam konkrečiam žmogui? Šią vietą ir vietovę – nes vietovė yra daiktiškai artikuliuota ir daiktiškai individualizuota vieta – mes vadinome ir vadiname tėvyne, gimtine arba tėviške. Taigi filosofija, išskleista šioje knygoje, gali būti pavadinta tėvynės filosofija arba tėvynės metafizinių struktūrų apmąstymu. Kai kam gali pasirodyti, kad toks apmąstymas išvis nereikalingas. Išties, ką čia daug kalbėti ir mąstyti apie tokį savaime suprantamą dalyką kaip tėvynę? Visi mes ją turime, visi joje esame, visi joje gyvename. Tai juk toks paprastas dalykas. Tačiau su tokia nuomone aš sutikti negaliu. Visų pirma todėl, kad – kaip esu rašęs kitoje savo knygoje – filosofas visada apmąsto paprasčiausius dalykus, kasdienybės rūpesčių nuolat nustumiamus į periferiją, nuolat užmirštamus ir nepastebimus. Filosofija, mano įsitikinimu, – tai kelias į paprastumą. Taip manau ne tik aš, taip manė daugelis praeities ir dabarties mąstytojų, ir anaipol ne menkiausių. Prieš keletą dešimtmečių prancūzų rašytojas ir mąstytojas Antoine de Saint-Exupéry pasakė: tiesa yra tai, kas daro pasaulį paprastesnį. Šie žodžiai man, kaip filosofui, yra aksioma. O per tuos kelis dešimtmečius jie tapo dar aktualesni, nes dabarties pasaulis darosi vis neaiškesnis, vis tamsesnis, jame vis daugiau chaoso, kurį sutvarkyti ribotam žmogaus protui darosi vis sunkiau. Todėl siekti paprastumo ir apmąstyti paprasčiausius dalykus, mano galva, yra elementariausia filosofo priedermė. Kita vertus, ar toks jau paprastas dalykas yra tėvynė, ar mums visiškai aiški ir nekelianti jokių klausimų yra

tėvynės esmė ir prasmė? Juk kol kas Vakarų filosofija, nei klasikinė, nei modernioji, neapmąstė tėvynės prigimties ir jos ontologinių struktūrų, todėl tėvynė kaip apmąstymų tema nėra bent jau banali. Tačiau ne tai svarbiausia. Vienas giliausių mūsų epochos mąstytojų, Martinas Heideggeris, kurį aš laikau savo mokytoju, yra pasakęs: „didžiausia dabarties žmogaus tragedija – tėvynės prarastis. Tokio rango mąstytojais kaip Heideggeris tuščiai neplepa, jie žvelgia į pačią esmę, todėl ir žodžiai apie tėvynės prarastį yra esmingi. Iš tikrųjų dabarties pasaulio žmogus vis labiau praranda arba jau prarado tėvynę. Jeigu tai aišku vokiečiui, tai juo labiau aišku mums, lietuviams. Mes – tremtinių tauta. Ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Geras trečdalis mūsų tautos, mūsų brolių ir seserų, buvo ištremti iš tėvynės tiesiogine prasme. Kiek jų bastosi įvairiausiose pasaulio pasvietėse, Rytuose ir Vakaruose, Amerikoje ir Sibire, Australijoje ir Argentinoje. Kiek jų siunčia savo maldas namo per beprotiškas pasaulio erdves, per dykumas ir vandenynus. Kiek jų? Mes jau nebesuskaičiuosime. Bet argi tie, kurie likome gyventi mažičiame žemės lopinėlyje prie Baltijos jūros, argi mes taip pat nesame tremtiniai? Ar per pastaruosius keturiasdešimt metų mes nebuvo tremiami iš savo kalbos, iš savo istorijos, ar nebuvo ištremti iš tų vietovių, kuriose dūla mūsų protėvių kaulai, ar nebuvo atplėšti nuo savo šaknų, ar nepraradome savo namų, savo prijaikintų daiktų, gyvulių, paukščių, pievų, akmenų, medžių, ar neužgeso mano arba Tavo žvaigždė, kurią gali regėti tik stovėdamas vienoje vienintelėje vietoje – savo tėvynėje, savo žemėje, savo meilės lauke? Taip, visa tai mes praradome ir buvome uždaryti į gelžbetonio kalėjimus. Daugelis mūsų jau priprato ir tuose kalėjimuose jaustis kaip namie, ir tai gerai, nes žmogus turi kur nors gyventi, auginti savo vaikus, mylėti savo moterį. Tačiau per tuos keturiasdešimt metų aš nė sykio negirdėjau, kad bent vienas lietuvis tas gelžbetonio džiungles būtų pavadinęs savo tėviške. Mūsų vaikai kada nors sakys: mano rajonas. Bet nė vienas iš jų negalės pasakyti: mano tėviškė. O gal aš klystu? Duok, Dieve, taip, nes dabar yra visai kitaip: mes prarandame ir vis labiau prarandame savo tėvynę. Tad nesakykime, kad tėvynės ontologinių struktūrų apmąstymas yra nereikalingas ir filosofo pastangų nevertas dalykas.

Antroji svarbi šios knygos tema, kurios aktualumo neneigs niekas – ekologinė. Tiesa, šį terminą skaitytojas knygoje suras gal tik vienoje ar dvejose vietose. Tačiau žodžio kartojimas, net jeigu tai ir labai populiarus žodis, nieko neduoda; dažnai kartojamas žodis virsta magišku užkeikimu ar ritualine formule, tuo tarpu filosofijos stichija yra protas, filosofo namai – laisvė. O, kaip jau sakyta, tikras mąstymas siekia paprastumo bei aiškumo: kuriuos gali duoti tik laisvas protas, priešiškas bet kokioms magijoms ir griauantis visus ritualus. Vienintelis laisvo proto ritualas yra sunkus kelias į tiesą, vienintelis magiškas žodis, kurį pripažįsta laisvas protas, yra pati tiesa. O žodžio „ekologija“ tiesa, mano galva, yra tokia, kurią žinojo dar šį žodį sukūrę graikai: ekologija – tai mokslas apie namus, arba metafizinis namų esmės apmąstymas. Tačiau klausti, kas yra namai, kokia namų ontologinė prasmė – ar tai ne tas pat, kas klausti apie tėvynės esmę? Tėvynės apmąstymas yra ir namų ontologinės prasmės apmąstymas, o tai ir yra ekologija, nes tėvynė ir namai yra tapatūs dalykai. Bet aš jau sakiau, kad dabarties žmogus vis labiau praranda tėvynę. Kas yra tėvynės prarastis, kaip ji reiškiasi? Šioje knygoje duodamas toks atsakymas: tėvynės prarastis sutampa su daiktų mirties situacija. O daiktų mirtis nūdienos mokslinė ir laikraštine kalba vadinama ekologine krize. Taigi, apmąstydamas daiktų mirtį, aš stengiuosi apmąstyti ekologinės krizės metafizines struktūras, o daiktų mirties vietą vadinu pasauliu, arba panhominizmo visata. Šiandien daug kalbama apie daiktizmą ir žmogaus sudaiktėjimą. Šioje knygoje skleidžiama visiškai priešinga mintis – mintis apie katastrofišką žmogaus būties nudaiktėjimą, apie tai, kad mes praradome tikrus daiktus ir tikrą sąlytį su daiktais, apie tai, kad daiktai prarado svorį ir tapo tik dekoracijomis ir operetiniais žmogiškųjų reikšmių priedėliais. Esu įsitikinęs, kad viena pavojingiausių dabarties žmogaus ligų yra panhoministinė vištakystė, žmogaus nenoras ar nesugebėjimas atsiverti tam, kas yra anapus jo. O anapus žmogaus yra tik daiktai, kurių būtį mes užmiršome, tapome akli jų savabūtiškumui ir atėmėme iš jų visų teisę būti tuo, kas jie yra savyje ir sau.

Monumentaliausias, nors dažniausiai aiškiai nesuvoktas dabarties žmogaus prietaras yra toks: visa, kas „yra“, yra tik žmogus, tik žmogaus ir tik žmogui. Mes nebeleidžiame būti tam, kas nėra žmogiška-tik-žmogiška. Visa praeities ontologija virto antropologija, visi mokslai vis labiau tampa žmogaus mokslais. Ir pagaliau didžiausia dabarties filosofų svajonė – sukurti Žmogaus mokslą, išstumiantį visa, kas nėra jis pats. Žmogus atsistojo Dievo vieton. Negana to, jis siekia išstumti ne tik Dievą, bet ir daiktus, taigi užgrobti visą būties anapus žmogaus kontinentą. Ir kaip tik iš čia kyla didžiausias pavojus, dabar vadinamas ekologinės katastrofos grėsme. Štai kodėl pagrindinis šios knygos herojus yra ne žmogus, bet daiktas, o žmogus tik tiek, kiek jis gali tapti daikto draugu ir daikto būties sargybiniu, nes – ir tai dar viena pamatinė šios knygos mintis – žmogus yra baigtinė ir ribota, todėl daiktiška, būtybė ir privalo gyventi šalia daiktų, su daiktais ir daiktų tirštumoje. Ir aš manau, kad jokie mokslai nepadės žmogui susigrąžinti daiktų artumo, draugystės ir palankumo. Atgal prie daiktų, arba veidu į daiktus, – toks galėtų būti šios knygos epigrafas.

Kodėl knyga vadinasi „Būtis ir pasaulis“? Žmogui, kaip daiktiškai koreliuotai būtybei, būtis gali atsiverti tik per daiktą, kurį aš vadinu būties fenomenu. Jokia kita būtis mirtingajam nepasiekiamo. Milžinišką, per visą žmogaus istoriją nusidriekiančių simbolių ir reikšmių kontinentą aš vadinu tarsi-būtimi. Būties fenomenų hierarchijoje tarsi-būties fenomenai yra antrinė tikrovė, nors kaip tik ji filosofijoje buvo laikoma pirmine tikrove ir aukščiausiaja būtimi. Kaip tik simboliai buvo laikomi žmogaus išskirtinumo ženklu, o simbolinė žiūra – ar tai būtų magija, ar religija, ar mokslas – specifiškai žmogišku sąlyčiu su pasauliu ir daiktais. Šioje knygoje skleidžiama kitokia mintis: žmogaus egzistencijoje žmogiškumo tuo daugiau, kuo joje daugiau nesimbolinės žiūros, kurią, graikų pavyzdžiu, aš dabar vadinu teorine žiūra, nors šioje knygoje tokio termino dar nėra. Tai vėlesnių mano apmąstymų rezultatas. Todėl aš skiriu dvi monumentalias orientacijas, vieną iš kurių vadinu orientacija į būtį, arba į vietovę šiaurės horizonto, ir kitą – orientacija į tarsi-būtį, arba į pasaulį. Pirmosios orientacijos subjektą aš vadinu būties žmogumi, antrosios – pasaulio žmogumi. Štai čia, prašydamas skaitytoją dėmesio, norėčiau paaiškinti vieną labai svarbų dalyką. Pradėsiu tokiu teiginiu: filosofija visada kalba ne apie faktus, o apie principus, ne apie tikrovę, o apie galimybę. Didžiausia mūsų laikų filosofijos bėda – principų ir faktų painiojimas. Deja, tai ne tik filosofijos bėda. Principus ir faktus painioja ne tik filosofas, bet ir kasdienybės žmogus. Kodėl apie tai šneku? Aš noriu primygtinai pabrėžti, kad „būties žmogus“ ir „pasaulio žmogus“ yra ne faktų, ne istorinių situacijų ar istorinių epochų, o antlaikiškų principų įvardijimas. Niekada nebuvo ir nėra būties žmogaus grynu pavidalu, niekada neegzistavo ir neegzistuoja joks empirinis individas, koks nors Petras, Jonas ar Antanas, kurį galima būtų pavadinti pasaulio žmogumi. Būtis ir pasaulis nėra nei faktai, nei istorinės būsenos; tai yra ontologinės orientacijos, esančios kiekviename iš mūsų ir buvusios kiekviename iš praeities žmonių, ar jis būtų graikas, ar krikščionis, ar filosofas, ar mėsaininkas. Žinoma, galima teigti, kad egzistavo ir egzistuoja tokios istorinės ar egzistencinės situacijos, kuriose viena ar kita orientacija yra dominuojanti. Štai galima manyti, kad geriausias būties žmogaus istorinis provaizdis yra klasikinė Graikija, o pasaulio žmogaus orientacijai dominuoti palankesnė yra dabarties technologinė civilizacija. Tačiau tai nereiškia, kad empirinis graikas buvo vientisas būties žmogus, o dabarties pasaulio bastūnas yra tik pasaulio žmogus. Dar kartą pabrėžiu, kad, būties žmogų priešindamas pasaulio žmogui, aš kalbu ne apie empirinius faktus, o apie principines orientacijas, glūdinčias žmogaus prigimtyje. Priešingai negu egzistencialistai, aš tikiu, kad žmogus turi ne tik istoriją, bet ir antistorišką esmę, kuri yra susidvejinusi: joje glūdi dvi potencijos – būties ir pasaulio. Klasikinė filosofija šią antinomiją išreiškė nuostabia metafora: žmogus yra tiltas tarp gyvulio ir Dievo. Žmoguje slypi du pradai: dieviškas ir gyvuliškas. Dievišką pradą aš ir vadinu orientacija į nebūtį. Todėl šioje knygoje išskleistos tarsi-būties, pasaulio ir pasaulio žmogaus kritikos (beje, irgi pernelyg aistringos) nedera suprasti tiesmukai, kaip kokios nors žmonių grupės, istorinės epochos ar empirinio žmogaus kritikos. Pakartosiu: kritikuojamas ne faktas, o principas. Tą patį galiu pasakyti ir apie transcendentinio Dievo sąvokos analizę. Tai ne istorinės

krikščionybės analizė ir ne Dievo „kritika“, o nudaiktėjimo vyksmo ontologinių struktūrų analizė, kuri pati savaime yra visiškai neutrali, pvz., tikėjimo ar netikėjimo Dievu, teizmo ir ateizmo, teizmo ir antiteizmo antinomijų atžvilgiu. Kadangi transcendentinio Dievo struktūrų analizei knygoje skirta daug vietos, turiu pasakyti, kad religijos ir Dievo atžvilgiu laikausi Kanto pozicijos: esu tarp tikėjimo ir netikėjimo, esu įsitikinęs, kad filosofija ir protas negali įrodyti nei to, kad Dievas yra, nei to, kad jo nėra. Atvirumas Dievui man yra klausimas, bet ne atsakymas. Be to, tikėjimo klausimas yra absoliučiai privatus ir intymus, o filosofija juda viešumo ir visuotybės stichijoje, todėl ten, kur prasideda tikėjimo klausimas, filosofija nutyla. Priminsiu Wittgensteino žodžius: apie ką negalima šnekėti, apie tai reikia tylėti.

Ir pabaigai keletas žodžių apie knygos struktūrą ir joje vyraujančią nuotaiką. Knyga sudaryta iš fragmentų, todėl iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad jai trūksta griežtos architektūros ir vientisumo, t. y. kad ji beformė. O beformiškumas yra eklektikos sinonimas. Tačiau reikia aiškiai skirti formą kaip manierą nuo formos kaip stiliaus, arba išorinę ir vidinę formą. Knyga, kaip ir bet koks kitas kūrinys (pvz., paveikslas), gali turėti griežtą išorinę formą ir vis dėlto būti tik manierizmo ar formalizmo apraiška, t. y. būti eklektiška. Knygos vientisumo garantas – vidinė forma, o pastarosios prielaida – minties vientisumas. O kaip atsiranda vientisa mintis? Mano įsitikinimu, ji gali atsirasti tik iš egzistencinės patirties, kuri yra šio konkretaus žmogaus individuali patirtis. Žmogaus konkretumas – tai jo vienkartinė ir nepakartojama būti čia ir dabar, šioje erdviškai ribotoje vietoje ir šią istoriškai individualią akimirką. O tai reiškia, kad egzistencinė patirtis yra baigtinė ir ribota kaip ir pats žmogus. Todėl, tiksliau: filosofas, apmąstantis savo egzistencinę patirtį, gali mąstyti tik vieną mintį. Filosofinis traktatas, nepriklausomai nuo savo išorinės formos, yra vienos minties sklaida. Žinoma, tai viena mintis negali būti apmąstyta ir išsakyta vienu ypu, nes žmogaus mąstymas yra diskursyvinis, t. y. išsiskleidžiantis laike kalbos kristalų pavidalu. Todėl viena pagrindinė mintis reiškiasi per daugelio dalinių minčių įvairovę, bet ir toje įvairovėje išsaugoja savo identitetą. Gyva mintis yra organiška, o ne mechaniška; ji sudaryta ne iš dalių, bet iš organų. Kaip medis išsišakodamas nepraranda savo vientisumo, taip ir gyva mintis: ji turi daugybę šakų ir šakelių, bet visos jos išauga iš vieno kamieno. Gyvas medis yra šios knygos architektoninis provaizdis. Kiekvienas fragmentas yra savarankiškas ir individualus tiek, kiek savarankiška ir individuali yra kiekviena medžio šaka; tačiau kartu jis nėra atitrūkęs nuo visumos, kaip medžio šaka nėra atitrūkusi nuo kamieno, o kamienas – nuo šaknų. Kadangi knygoje skleidžiama viena mintis, neišvengta to, ką tam tikru požiūriu galima vadinti pasikartojimu. Kai kurie mano bičiuliai, skaitę šios knygos rankraštį, netgi patarė man ją sutrumpinti ir taip išvengti pasikartojimų. Tačiau nenorėčiau sutikti su tokia nuomone. Išmesdamas pasikartojimus, aš turėčiau atsisakyti visos knygos, nes – kaip vienos minties klaida – ji visa yra pasikartojimas, atsinaujinantis kiekviename fragmente. „Būties ir pasaulio“ mintis juda ne kylančia tiese, o kreive, kurios pabaiga yra nepabaigiamas grįžimas į pradinį tašką. Tačiau pasikartojimai nėra mechaniški; knygoje nėra dviejų vienodų fragmentų, nes kiekvienas iš jų išreiškia egzistencinės patirties akimirkos unikalumą ir kartu tos pačios egzistencinės patirties kaip visumos tapatybę. Juk tiesa visada yra ta pati, tačiau minties kelias į tiesą – visada unikalus ir neturintis pabaigos. Filosofas, kaip ir kiekvienas žmogus, visada yra pradžioje, ir visos pabaigos yra santykiškos. Pabaiga yra niekada nesibaigiantis grįžimas į pradžią. Štai kodėl organiško minties pasikartojimo nelaikau peiktinu ar vengtinu dalyku ir manau, kad filosofiniame tekste jis turi išlikti.

Knygos nuotaikos niekaip nepavadinsi optimistine. Tačiau nenorėčiau būti apkaltintas ir pesimizmu, jeigu pesimizmą laikysime nevirties išraiška. Mes gyvename tokia pasaulyje ir tokioje epochoje, kai naivus optimizmas, švelniai tariant, atrodo juokingas. O ir apskritai šis pasaulis nėra toji vieta, kur trykšta vien tik džiaugsmo šaltiniai. Bet ir pesimistinės nuostatos vienareikšmiškai pagrįsti neįmanoma. Tik pranašai gali būti arba pesimistai, arba optimistai; nes tik jie gerai žino, kokia bus mūsų ateitis. Bet filosofas – ne pranašas. Jis visada atviras nežinojimui, vadinasi, jis atviras ir vilties erdvei. O viltis pačia savo struktūra

mums neleidžia būti nei pesimistams, nei optimistams. Todėl, mano galva, filosofas turi vadovautis tokiu imperatyvu: aiškiai matyk, kas buvo ir kas yra, ir, neprarasdamas vilties, mąstyk tai, kas gali būti. O jeigu tai, kas buvo ir kas yra, neduoda pagrindo optimizmui, tai juk visada lieka ne tik vilties erdvė, bet ir tai, ką galėčiau pavadinti žmogaus egzistencine priederme. Jos maksima tokia: aš žinau, kad šis pasaulis netobulus ir tobulesnis būti negali, tačiau privalau stengtis gyventi ir mąstyti taip, tarsi jis galėtų būti kitoks; aš žinau, kad žmogus yra netobulus ir kitoks būti negali, tačiau privalau stengtis gyventi ir mąstyti taip, tarsi jis galėtų būti tobulesnis. Mintis, išskleista šioje knygoje, yra orientuota būtent į tokią maksimą. Nežinau, ar ši maksima yra optimistinė ar pesimistinė, tačiau kol kas negaliu pasiūlyti nieko geresnio nei sau, nei kitiems.

Vilnius, 1988 m.

